

EESTI KEELE PÕHISÕNAVARA SÕNASTIK: AJALOOLINE KONTEKST JA KOOSTAMISPÕHIMÕTTED

Jelena Kallas, Maria Tuulik

Ülevaade. Artiklis käsitleme infoüksuste esitust eesti-vene õppesõnastikes alates XIX sajandi keskpaigast kuni XXI sajandi alguseni. Vaatleme vormi- ja sõnamoodustusinfot, süntagmaatilisi seoseid ning leksikaalsemantilisi suhteid. Võrdlusmaterjalina kasutame sõnaraamatuid, mis on suunatud eesti keelt emakeelena kõnelevale õppurile. Eesmärgiks on analüüsida õppesõnastikke aktiivsuse-passiivsuse skaalal ning pakkuda analüüsi tulemustele tuginedes välja eesti keele põhisõnavara sõnastiku koostamise põhimõtted.*

Võtmesõnad: õppesõnastik, vormimoodustus, sõnamoodustus, süntagmaatilised seosed, leksikaalsemantilised suhted, eesti keel teise keelena

1. Sissejuhatus

Õppeleksikograafia omapära väljendub selle tihedas seoses teise keele ja võõrkeele õpetamise didaktikaga. Õppesõnastike koostamisel tuleb arvestada mitmesuguste ekstralingvistiliste teguritega: õppijate keeleoskuse tase, vanus, emakeel, keelekeskkonna olemasolu, üldise kommunikatiivse (sh lingvistilise, sotsiolingvistilise ja sotsiokultuurilise) kompetentsuse tase ning elektrooniliste sõnastike puhul ka IT-pädevus.

Tänapäeva õppeleksikograafia põhivaldkonnad on: a) õppetstarbeline sõnavarastatistika; b) õppesõnastikud¹; c) sõnavara miinimumid ehk teatud keeleoskustasanditele vastavad didaktilistel eesmärkidel koostatud sõnaloendid; d) sõnavara omandamisele suunatud õppematerjalid (Dubitšinskij 2009: 339).

* Eesti keele põhisõnavara sõnastiku koostamist toetab Haridus- ja Teadusministeeriumi riiklik programm "Eesti keel ja kultuurimälu (2009–2013)".

¹ Ingliskeelses haridusruumis nimetatakse õppesõnastikke pedagoogilisteks sõnastikeks (ingl *pedagogical dictionary*) ja õppijasõnastikeks (*learners' dictionary*), vene haridusruumis – õppesõnastikeks (*учебные словари*), saksakeelses haridusruumis – õppijasõnastikeks (*Lernerwörterbuch*). Eesti keele õppeleksikograafias on käibel mitu terminit: õppesõnastik, koolisõnastik ja baassõnastik. Õppesõnastike prototüübiks on OALD, MED, Tihhonov (2001).

Õppesõnastike koostamise puhul peetakse ideaaliks süsteemi (komplekti) loomist, mis võimaldab infot esitada mitmes keerukusastmes (Dubitšinskij 2009: 341, vt ka Langemets 2003: 183). Selline ühtne leksikograafiline süsteem rajaneb Ameerika pedagoogi ja psühholoogi E. L. Thorndike'i (1991: 19) defineeritud graduaalsuse printsiibil, mille kohaselt pakub õppesõnastike komplekti iga järgnev sõnaraamat eelmisest rohkem infot märksõnade kohta ning sõnaraamatute metakeel muutub lihtsamast keerulisemaks.

Moskva semantikakoolkonna põhimõtete (Apresjan jt 2006: 55–56) järgi koosneb lekseemi süsteemne kirjeldus kolmest osast: esiteks lekseemi täielik semantilis-pragmaatiline esitus; teiseks kommunikatiivprosoodiliste, süntaktiliste, kollokatiivsete, morfoloogiliste ja stilistiliste omaduste kirjeldus ning kolmandaks leksikaalsemantiliste suhete kirjeldus (sünonüümid, antonüümid, konversiivid jm). Apresjani jt (2006: 25–26) arvates on selline kirjeldus kooskõlas aktiivse sõnastiku koostamise põhimõtetega: et inimene saaks mingit sõna kasutama hakata, peab ta teadma selle sõna leksikaalse ja süntaktilise käitumise malle ning tundma tema leksikaalsemantilisi suhteid teiste sõnadega.

Sellisest lähenemisest tulenevad aktiivse õppesõnastiku struktuuri iseärasused, nagu märksõna vormimoodustus- ja sõnamoodustusinfo, süntagmaatiliste seoste ning leksikaalsemantiliste suhete eksplitsiitne esitus. Vormimoodustustasandil esitatakse õppesõnastikes märksõnade vormimoodustuse põhjalik kirjeldus, sõnamoodustustasandil näidatakse keeleõppijale sõna moodustusosade piire (tüvi, liited), vormitunnuseid ja vahetuid moodustussuhteid. Süntagmaatiliste seoste kirjeldamiseks esitatakse nii grammatilisi kui ka leksikaalseid kollokatsioone (ehk nii morfosüntaktilisi kui ka semantilisi koosinemistendentse)². Leksikaalsemantilisi suhteid kirjeldavad hüpo- ja hüperonüümid, sünonüümid, antonüümid, regulaarne polüseemia, meronüümid ja konversiivid (Atkins, Rundell 2008: 131), aga ka homonüümid ja paronüümid (Erelt jt 2007: 630).

Järgnevalt uurime loetletud infoüksuste esitusviise eesti-vene õppesõnastikes. Valitud sõnastike sihtrühm on täiskasvanud eesti keele kui teise keele õppijad. Valikusse pole kaasatud ainesõnastikke ega erisõnastikke (nt Pool 1999, Vaiss 2004, VVÕS). Analüüsime kuut sõnastikku:

- 1) “Estonsko-russkij slovar’ sostavlennyj po Gupelju Ivanom Luninym” (Lunin 1853);
- 2) “Keeletark. Eestlastele vene keele õppimiseks ja pruukimiseks igapäevases elus. Venelastele eesti keele õppimiseks ja pruukimiseks igapäevases elus” (Kuusik 1916);
- 3) “Eesti-vene sõnastik grammatiliste vormide näitamisega” (Käbin, Pekarsky 1923);
- 4) “Eesti-vene sõnaraamat. M. Neumanni süstemaatilised sõnaraamatud” (Neumann 1925);
- 5) “Eesti-vene õppesõnastik: 10 800 sõna” (Stalnuhhin, Välja 1998);
- 6) “Eesti-vene sõnastik algajale eesti keele õppijale. Esimesed tuhat sõna” (Vende 2010).

Võrdlusmaterjaliks on eelkõige õppesõnastikud, mis on suunatud eesti keelt emakeelena kõnelejale (1–3), aga ka üks vene keele õppijale suunatud sõnastik (4):

² Grammatiliste ja leksikaalsete kollokatsioonide eristamisest vt Jaanits (2004: 10–14). Leksikaalse kollokatsiooni mõistest vt lisaks Karlsson (2002: 64), Muischnek (2006: 12–37). Grammatilisi kollokatsioone käsitletakse eesti keeleteaduses rektsiooniküsimusena.

- 1) “TEA koolisõnastik: eesti keel” (TEA 2008);
- 2) “Eesti keele raskete sõnade sõnaraamat: kuidas sõnu õigesti kirjutada ja kasutada” (TEA 2001);
- 3) “Õpilase ÕS” (ÕpÕS);
- 4) “Eesti-vene õppesõnastik” (EVÕ).

2. Eesti-vene õppesõnastike traditsioon

Eesti-vene õppesõnastike koostamise traditsioon sai alguse XIX sajandil ning on tihedalt seotud esimeste eesti-saksa sõnaraamatute ilmumisega. Esimeste eesti-vene sõnastike märksõnastike aluseks olid eelkõige XVIII ja XIX sajandi eesti-saksa sõnaraamatud (Hupel 1780, Wiedemann 1869) (vt lähemalt Kallas 2003: 173–178, Palikova 2007: 121–130). XX sajandi esimesel poolel ilmunud sõnastike autorid koostasid märksõnastikke juba enamasti enda kokku pandud sõnavara kogude järgi (Kuusik 1916, Käbin, Pekarsky 1923, Neumann 1925). XX sajandi lõpus tuginesid eesti keele õppesõnastike loojad (Stalnuhhin, Välja 1998) märksõnastike koostamisel selleks ajaks ilmunud sõnavara miinimumidele (Pärn, Simm 1989, Ehala jt 1997: 256–284)³. Vende (2010) sõnaraamatu märksõnastiku aluseks on sagedussõnastikud Kaasik jt (1976, 1977).

2.1. Vormimoodustusinfo

Grammatilise info esitust muudes eesti keele sõnastikes on analüüsitud mitmes artiklis (vt nt Viks 2001: 157–185, Langemets jt 2005: 79–84, Viks 2008: 258).

Vaadeldud eesti-vene õppesõnastikes on morfoloogilised põhivormid esitatud alates Käbin, Pekarsky (1923) sõnastikust, edaspidi varieerub vaid vormide arv. Muuttüübistikku on kasutatud nt Neumann (1925) sõnaraamatus, kus on 6 käändtüüpi ja 6 pöördtüüpi. Stalnuhhin, Välja (1998) sõnaraamatus on 115 muuttüüpi, esitatud on nii põhivormid kui ka tüübinumbrid (näited 1, 2).

(1) **ees/el, -li, -lit**¹⁴.. (Stalnuhhin, Välja 1998)

(2) **mahtuma, mahtuda, mahun, mahutud**¹⁰⁷.. (Stalnuhhin, Välja 1998)

Morfoloogia esitamise viis on järk-järgult muutunud: kui alguses kasutati õppesõnastikes muuttüübistikke ja esitati sõnavorme lühendatud kujul, siis tänapäeval on tüübinumbritest loobutud ja kõik sõnavormide moodustamiseks vajalikud põhivormid välja kirjutatud. Vende (2010) sõnaraamatus on muutevormid välja kirjutatud sõna juures nurksulgudes (nimisõnadel – ainsuse omastav, osastav ja sisseütlev ning mitmuse omastav ja osastav; omadussõnadel – võrdlusastmed koos lühikese ülivõrdega; tegusõnadel *da*-infinitiiv, lihtoleviku ja -mineviku ainsuse 1. pööre ning oleviku ja mineviku kesksõnavormid (*-nud, -tud*) (näited 3, 4).

(3) **eit** [eide, eite, eidesse; eitede, eitesid] .. (Vende 2010)

(4) **maks|ma** [maksta, maksan, maksin, maksnud, makstud] .. (Vende 2010)

³ Sõnavara miinimumi (vn лексический минимум) nimetatakse Eestis tavapäraselt baassõnastikuks, sõnaindeksiks või esimeseks ehk esmaseks sõnastikuks.

Samuti ei kasutata tüübinumbreid ükskeelsetes TEA ja ÕpÕS sõnastikes, vaid sõna morfoloogiline paradigma esitatakse kohe märksõna järel. ÕpÕS-is on antud noomeni nimetava, omastava ja osastava ainsuslikud vormid, verbide *ma-*, *da-* tegevusnimi ja kindla kõneviisi oleviku ainsuse 3. pöörde vormid (näited 5, 6). TEA 2008 sõnastikus on esitatud 4 esimest käänat ainsuses ja mitmuses ja verbide *ma-*, *da-* tegevusnimi, kindla kõneviisi oleviku ainsuse 3. pööre, umbisikulise tegumoe olevikuvorm ja *nud-* kesksõna (näited 7, 8).

- (5) **eesel**, eesli, eeslit .. (ÕpÕS 2004)
- (6) **mahtuma**, mahtuda, mahub .. (ÕpÕS 2004)
- (7) **eesel** eesli, eeslit, eeslisse; eeslid, eeslite, eesleid, eeslitesse ~ eesleisse .. (TEA 2008)
- (8) **mahtuma** mahtuda, mahub, mahutakse, mahtunud .. (TEA 2008)

Nagu eespool toodud näidetest näha, rakendatakse eesti keele õppesõnaraamatutes erinevaid esitusviise ning vormide hulk ja valik varieeruvad. Näiteks käändsõnade puhul esitatakse kas ainsuslikud või nii ainsuslikud kui ka mitmuslikud vormid. Verbide puhul ilmnevad erinevad eelistused kindla kõneviisi ainsuse 1. või 3. pöörde vormi esitusel.

2.2. Sõnamoodustusinfo

Õppesõnastikes osutub liitsõnade ja tuletiste paigutamine keeruliseks ülesandeks ja siin rakendatakse erinevaid esitusviise. Teoreetilises plaanis on moodustuslikult seotud sõnade esitamiseks mitu võimalust: a) esitada need iseseisva märksõnana – sellist esitusviisi on rakendatud nt õppesõnastiku üheks prototüübiks peetud sõnaraamatus MED (2002), kus kõik tuletised on esitatud omaette märksõnana (nii *slow* kui ka *slowly* on iseseisvad artiklid); b) esitada need iseseisva märksõnana ning näidata seost viite kaudu; c) esitada need eraldi plokina sõnaartikli koosseisus – sellist esitusviisi on rakendatud nt Tihhonov (2001) sõnaraamatus; d) esitada need tuletuse regulaarsusest lähtudes valikuliselt kas sõnaartikli koosseisus (paradigmaatilise tuletuse⁴ puhul) või omaette artiklina (leksikaalse tuletuse⁵ puhul) – viimane esitusviis on leidnud rakendust nt EVÕ sõnastikus.

Analüüsitavates sõnastikes on liitsõna moodustusinfo esitatud alates Stalnuhhin, Välja (1998) sõnastikust, kus liitsõna osi eraldab liitsõnakriips (näide 9). Vende (2010) sõnaraamatus eraldab liitsõna osi üksteisest liitsõnakaar, lisatud on ka viide järelosale (näide 10).

- (9) **maa|ilm**, -a, -a .. (Stalnuhhin, Välja 1998)
- (10) **maa_ilm** [-ilma, -ilma *jne.*; → **ilm**] .. (Vende 2010)

Võrdlevalt vaadeldud ükskeelsetes eesti keele õppesõnastikes on valik liitsõnu esitatud loendina põhisõna artikli koosseisus. Esindatud on nimetavaline ja omastavaline liitumine ning märksõna esineb nii esi- kui järelosana (näide 11). Kakskeelses (vene

⁴ Paradigmaatilise tuletuse all mõeldakse regulaarseid tuletusprotsesse, mille puhul sufiksi lisamine tekitab uue morfoloogilise sõna (oma muutmispäradigmaga), kuid seejuures ei muuda oluliselt tuletusaluse leksikaalset tähendust, nt liited *-mine*, *-ja*, *-us*, *-lt*, *-ke* jts (VVS 1992: 58–60, EE-VN 1997: 80).

⁵ Leksikaalsetest tuletistest vt Erelt jt (2007: 369).

keele õppijale suunatud) EVÕ sõnastikus ei näidata liitsõnaosade piire märksõnas (näide 12), kuid põhisõna artikkel on esitatud järjekindlalt valik liitsõnu lühendi *ls.* järel (näide 13).

- (11) **aed** .. 1. köögiviljaaed, lilleaed. .. **aed**linn, **aed**vili, **ai**amaa, **ai**amaja; iluaed 2. piirdetara, juurviljaaed. .. **ai**alipid, võrkaed (TEA 2008)
- (12) **maailm** .. (EVÕ)
- (13) **aed** 1. (puuviljaaed) .. || **ls.:** **botanika**~ ..; **ilu**~ ..; **juurvilja**~ ..; **kooli**~ ..; **lille**~ ..; **roosi**~ ..; **õuna**~ ..; 2. (tara) .. || **ls.:** **kivi**~ ..; **latt**~ ..; **püst**~ ..; **traat**~ ..; **võrk**~ ..; 3. (looma, linnu *vm.* jaoks) .. || **ls.:** **kana**~ ..; **karja**~ ..; **lamba**~ .. (EVÕ)

Tuletised on eesti-vene sõnaraamatutes esitatud iseseisva märksõnana, s.t samamoodi nagu MED (2002), ja moodustussuhted ei ole eksplitsiitselt esile toodud.

Ükskeelsetes sõnastikes ja EVÕ-s on tuletiste moodustussuhteid näidatud kolmel viisil: 1) viite *vt ka* kaudu (näited 14–14c); 2) näitelause tasandil (näide 15); 3) tuletiste plokina tuletusaluse sõnartikli koosseisus (näide 16).

- (14) **pidur** .. *vt ka* pidurdama (TEA 2008)
- (14a) **pidurdama** ..*vt ka* pidurduma, pidur, pidurdamatu (TEA 2008)
- (14b) **pidurdamatu** ..*vt ka* pidurdama (TEA 2008)
- (14c) **pidurduma** ..*vt ka* pidurdama (TEA 2008)
- (15) **leiutama uusi asju välja mõtlema** .. Alfred Nobel **leiutas** dünaamiidi. Pärast trükikunsti **leiutamist** suurenes raamatute levik kiiresti (TEA 2008)
- (16) **leiutama** ..|| ~ja ..; ~mine .. (EVÕ)

Viite abil näidatakse kasutajale, et viidatud sõnad on omavahel seotud, samas jäävad sellise esitamise puhul sõnade moodustussuhted läbipaistmatuks: ei ole võimalik aru saada, milline sõnadest on juursõna ja milline tuletis ehk teisisõnu, mis millest tuleneb.

2.3. Süntagmaatilised seosed

Süntagmaatiliste seoste all peame silmas rektsiooni (ehk grammatilisi kollokatsioone) ja leksikaalseid kollokatsioone⁶. Nende infoüksuste puhul on leksikograafidel kaks põhilist küsimust: mis tüüpi teave peab olema esitatud õppesõnastikus eri sõnaliikide osas ja kus seda teavet peaks näitama. Heete Sahkai (2008: 171–185) toob omaette küsimusena välja veel selliste nähtuste kirjeldamise, mille grammatilist käitumist ei saa indekseerida traditsioonilise sõnaliigimärgendiga ning mille konstruktsioonispetsiifilist tähendust ja grammatikat ei saa esitada märksõna leksikaalsete omadustena.

⁶ Kollokatsioonisõnaraamatu prototüüpideks on BBI, OCDSE, MCD, Denissov, Morkovkin (1978). Kollokatsioonisõnaraamatu koostamispõhimõtetest vt Svensén (2009), Benson (1989, 1990), Siepmann (2005, 2006), Jaanits (2004: 43–49).

Analüüsidest süntaktilise info esitust eesti keele sõnaraamatutes, märgivad Langemets jt (2005: 72), et kui morfoloogilise info esitusel on eesti leksikograafias pikk traditsioon, siis eksplitsiitne süntaktiline info meie sõnaraamatutes sama hästi kui puudub. Põhiline, mida eesti keele sõnastikes süntaksi alal enam-vähem eksplitsiitselt esitatakse, on verbireksioon; vahel on näidatud ka teiste sõnaliikide reksiooni. Suuremates sõnaraamatutes on tavaliselt välja toodud püsiühendid ja muud kollokatsioonid, aga üksnes kasutusnäidete kujul, mitte süstemaatilise grammatilise info osana (Langemets jt 2005: 84).

Samad tendentsid on iseloomulikud ka analüüsitud õppesõnastikele. Vaadeldud sõnastikes leidub kollokatiivset teavet väga vähesel määral või puudub see üldse.

Põhjuseks on arvatavasti see, et traditsiooniliselt peetakse reksiooni formaalset esitust grammatikate ja käsiraamatute pärusmaaks või erisõnastike kirjeldusobjektiks. Näiteks on eesti keele verbireksioone kirjeldatud Raili Pooli raamatus "Eesti keele verbireksioone" (1999) ja Natalia Vaissi koostatud "Eesti keele transitiivverbide aspektisõnastikus A–O" (2004). Pooli sõnastikus on 563 eesti keele verbi tähestikulises järjekorras koos reksioonide ja näitelausetega (Pool 1999: 5). Vaiss jagab eesti keele transitiivverbid nende objektikäände reksiooni ja sellest sõltuva aspektuaalse tähenduse põhjal partitiivseteks, perfektiivseteks, aspektilisteks ning potentsiaalselt aspektilisteks. Töös on analüüsitud 509 lihtverbi ja 268 ühendverbi. (Vaiss 2004: 5)

Ainuke eesti-vene õppesõnastik, kus esitatakse reksiooni, on Käbin, Pekarsky (1923), mille lisas on eksplitsiitselt näidatud kaassõnade reksioon.

Ükskeelsetes eesti keele sõnastikes on reksiooni esitatud üldjuhul implitsiitselt näitelausete ja kasutusnäidete tasandil (näited 17–20), vene keele õppijale suunatud EVÕ-s leidub näitelausete ja kasutusnäidete tasandil ka käändeküsimuste eksplitsiitset esitust (näited 21–24).

- (17) **karistus** .. nuhtlemine, tagajärgede eest mingil viisil vastutuse kandmine. *Triinjäeti karistuseks pärast tunde. Punase kaardi saanud jalgpallur pidi mängu lõpuni istuma karistuspingil. Kurjategijale määrati 15 aasta pikkune vanglakaristus* (TEA 2008)
- (18) **aitama** .. 1. abistama. *Vanem vend aitas mul keemia kontrolltööks õppida. 2. piisama. Poolest klaasist veest aitab küll ..* (TEA 2008)
- (19) **rajanema** .. millelgi põhinema, tuginema. Korvpallimeeskonna edu **rajaneb** suuresti koostööl. Mihkli väited **rajanevad** õpikust loetul. Maarja kahtlused **rajanesid** oletusel. Minu plaanid **rajanevad** eeldusel, et isa laenab mulle veidi raha (TEA 2008)
- (20) **omistama** .. millele suurt tähtsust omistama .. (EVÕ)

Leksikaalseid kollokatsioone pole analüüsitavates sõnaraamatutes üldiselt süstemaatiliselt käsitletud, erandina paistab silma kakskeelne (vene keele õppijale suunatud) EVÕ (1984: 7), kus igas sõnaartiklis on alati esitatud a) otsese tähendusega atribuutivsed ühendid; b) nimi- ja tegusõnalised ühendid; c) ülekantud tähendusega või fraseoloogilised väljendid (näited 21–24).

- (21) **karistus** ..; ränk, raske karistus ..; teenitud karistus ..; kes ei pääse karistusest ..; karistust kandma ..; karistuseks ..; karistuse ülemmäär ..; karis-

tust kandma paranduslike tööde koloonias ..; karistusest vabastamine ..; kohtulik karistus ..; kohtulikku karistust kustutama .. (EVÕ)

(22) **karu** ..; karu mõmised ..; karu tõuseb tagumistele käppadele [püsti] ..; karu talveuni ..; *piltl.* kohmakas nagu karu ..; *kellele* on karu (elevant) kõrva peale astunud .. (EVÕ)

(23) **aitama** vt. **abistama** ..; järele aitama ..; kaasa aitama ..; poissi matemaatikas järele aitama ..; aita mul kohvrit tõsta ..; ta aitab mind matemaatikas ..; aitab magamisest! ..; aitab naljast *kõnek.* ..; aitab! ..; ta edule aitab kaasa see, et ..; plaani täitmisele kaasa aitama .. (EVÕ)

(24) **hästi** ..; hästi õppima ..; kõik on hästi ..; hästi (väga) virk ..; hästi! ..; (eitavas lauses) ma ei tahtnud seda hästi uskuda .. (EVÕ)

Seega traditsiooniliselt ei esitata eesti keele õppesõnastikes rektsioonilisi laiendeid ja leksikaalseid kollokatsioone eraldi, vaid pigem esitatakse kogu info kasutusnäidete kujul, mitte grammatilise info osana.

2.4. Leksikaalsemantilised suhted

Analüüsitud sõnastikes puudub eksplitsiitne info leksikaalsemantiliste suhete kohta.

Ükskeelsetes õppesõnastikes on esitatud info sünonüümide, antonüümide ja paronüümide kohta. Teave sünonüümide kohta on antud üldjuhul märksõna tähenduse seletuse tasandil (näited 25, 26). Info antonüümide (näide 27) ja paronüümide kohta (näited 28-28a) on esitatud eksplitsiitselt erinevate ristviidete kaudu. Kakskeelses EVÕ-s pole leksikaalsemantilisi suhteid eksplitsiitselt esitatud.

(25) **kahvatu** .. jumetu, valge; ilmetu. (TEA 2008)

(26) **kehutama** .. ergutama, julgustama (ÕpÕS)

(27) **alatine** .. **vast** ajutine; **vrd ka** alaline (TEA 2008)

(28) **alaline** .. **võrdle tähendust:** alaline (TEA 2001)

(28a) **alaline** .. **võrdle tähendust:** alaline (TEA 2001)

2.5. Eesti-vene õppesõnastikud: pigem passiivsed kui aktiivsed

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et ajaloolises plaanis on eesti keele kui teise keele õppijale suunatud eesti-vene õppesõnastikes järjekindlalt esitatud vaid vormimoodustusinfo, samas kui sõnamoodustusinfo, süntagmaatiliste seoste ning leksikaalsemantiliste suhete eksplitsiitne esitus on jäänud sekundaarseks. Seega aktiivsuse-passiivsuse skaalal võib neid liigitada pigem passiivseteks sõnastikeks, mis toetavad kasutajat eestikeelse teksti mõistmisel, mitte loomisel.

Ükskeelsed eesti keele õppesõnastikud ja kakskeelne (vene keele õppijale suunatud) EVÕ on oma struktuuri poolest tunduvalt mitmekesisemad. Sõnastikest leiab infot leksikaalsemantiliste suhete kohta (antonüümid, paronüümid) ning

kasutusnäidete ja näitelauseste tasandil on implitsiitselt esitatud süntaktilist ja kollokatiivset teavet. Seega leidub neis rohkem aktiivsetele sõnastikele omaseid jooni.

Analüüs kinnitas vajadust koostada uut tüüpi eesti keele õppesõnaraamat, mis toetaks õppijaid eestikeelse teksti moodustamisel ning esitaks lisaks vormimoodustus- ja sõnamoodustusinfole eksplitsiitselt sõnade süntagmaatilisi seoseid ja leksikaalsemantilisi suhteid. Aastal 2010 loodi Eesti Keele Instituudis töörühm, mille ülesandeks on koostada eesti keele teise keelena aktiivset tüüpi sõnaraamat – eesti keele põhisõnavara sõnastik. Järgnevas on iseloomustatud selle koostamise põhimõtteid.

3. Eesti keele põhisõnavara sõnastik

Eesti keele põhisõnavara sõnastiku sihtrühmaks on algtasemel (A1, A2) ning iseisvad (B1) keeleõppijad ja ka kuulmispuudega inimesed. Tegemist on ükskeelse sõnastikuga, mida plaanime edaspidi laiendada mitmekeelseks, lisades sinna ka teiste keelte tõlkevasteid.⁷ Sõnaraamat on aktiivset tüüpi, s.t on mõeldud eestikeelse teksti moodustamiseks. Iga märksõna juures on kavas esitada järgnev info: hääldus, seletus, vormi- ja sõnamoodustusinfo, süntagmaatilised seosed, leksikaalsemantilised suhted ning emotsionaalne valents⁸. Elektrooniline versioon varustatakse häälduse helisalvestiste ja viibete videosalvestistega.

Põhisõnavara sõnastik on korpuspõhine sõnaraamat. Korpust kasutame eelkõige tähenduste järjestamisel ning rektsioonide ja sagedasemate kollokatiivsete ühendite leidmiseks. Kasutame peamiselt Tartu Ülikooli tasakaalus korpust ja koondkorpust,⁹ mida aitab töödelda Lexical Computing Ltd loodud programm Sketch Engine¹⁰.

Sõnaraamatut koostatakse Eesti Keele Instituudi veebipõhises sõnastikusüsteemis **ΞLex** ning see valmib eeldatavasti aastal 2013.

3.1. Märksõnastik

Märksõnastiku koostamisel lähtusime eelkõige olemasolevate sagedussõnastike andmetest (Kaalep, Muischnek 2002) ja sõnavara miinimumidest (Raag 1987; Pärn, Simm 1989, Laur 1998: 89–118, Ilves 2008: 142–160, Ehala jt 1997: 256–284). Õppesõnastike optimaalse märksõnade arvu kohta on erinevaid arvamusi. “Vene keele baasõppesõnastiku” koostaja Šmeljova andmetel peab keeleõppija sõnavara selleks, et võõrkeelsest tekstist aru saada, ulatuma 7000–8000 sõnani, ja õppesõnastiku maht peaks olema vastavalt 8000 märksõna (Šmeljova 1989: 4). Tihhonovi (2001: IV) väitel peaks sõnastiku maht ulatuma 15 000 sõnani, et katta keeleõppijate vajadusi suuliseks ja kirjalikuks tekstiloomeks. “Eesti keele funktsionaalse keeleoskuse määramise” (Kerge 1996: 7–8) andmete järgi ulatub eesti keelt algtasemel valdava inimese sõnavara 1500–2000 sõnani, keelt kesktasemel valdava inimese oma aga umbes 5000 sõnani.

Eesti keele põhisõnavara sõnastiku märksõnade arv tuleb umbes 4000 sõna. 90% märksõnadest kuulub eesti kirjakeele sagedussõnastiku (Kaalep, Muischnek

⁷ Koos tõlkevastetega esindab ta siis nn kakskeelestatud (*bilingualized*) sõnaraamatu tüüpi.

⁸ Emotsionaalse valentsi kohta vaata Ene Vainiku intervjuud ajalehes Sirp (18.06.10).

⁹ Tasakaalus korpus vt <http://www.cl.ut.ee/korpused/grammatikaliides/>, koondkorpus vt <http://www.cl.ut.ee/korpused/segakorpus/> (30.09.10).

¹⁰ Sketch Engine vt <http://the.sketchengine.co.uk/auth/corpora/> (30.09.10). Eesti Keele Instituut sõlmis vastava lepingu 2010. a sügisel.

2002) 10 000 sagedasema sõna hulka ja 71% kõige sagedasema 3000 sõna hulka. Põhisõnavara sõnastikus esitame märksõnade sagedusinfot, märgime eraldi ära märksõnad, mis kuuluvad 2000 sagedama sõna hulka. Märksõna sagedusinfo abil saab kasutaja paremini otsustada, milliseid sõnu esmajoones õppida.

3.2. Tähenduse seletused

Põhisõnastiku definitsioonisõnavaraks on kõik sõnastiku märksõnastikus olevad sõnad. Sellisel moel on alati võimalik seletuses kasutatud tundmatut sõna samast sõnaraamatust järele vaadata.

Sõnaraamatu koostamisel on meie põhiohk sellel, et info oleks kasutajale kiiresti leitav ning kergesti hoomatav. Seetõttu järjestame tähendused vastavalt sagedusele, mida hindame tekstikorpuste põhjal. Tähendusi kirjeldame lineaarses järjekorras eristatud üksustena. Põhitähendustega seotud termineid või metafoore lisame ainult juhul, kui need osutuvad didaktiliselt otstarbekaks. EKSS-i alltähendusi (täendusvarjund, tarvitusjuhtum ja kaasalluvussuhe) analüüsime üksikjuhtude kaupa sagedusest lähtudes. Võimalusel seome kaks lähedast tähendust ühte definitsiooni (näiteks: *autojuht* – *inimene, kes juhib autot või kelle töö on autot juhtida*). Sagedusest lähtudes jäävad kõrvale mitmed süstemaatiliselt polüseemsed tõlgendused, näiteks loom kui karusnahk (*jänes, orav, rebane* jt) ning taim kui koht või ala (*kartul, hernes*).

Svenséni (2009: 217–218) järgi saab mõistet kirjeldada selle intensiooni ehk sisu või ekstensiooni ehk ulatuse kaudu. Intensioon hõlmab mõiste sisu, mida võib defineerida kui vastava mõiste distinktiivsete tunnuste kombinatsiooni. Näiteks *mootorsõiduki* intensiooni kuuluvad tunnused “sõiduk + mootoriga + juhitud + põhiliselt teedel või rööbastel kasutatav”. Ekstensioon näitab mõiste ulatust, mida võib defineerida kui kõikide elementide ja klasside kombinatsiooni, mida mõiste sisaldab. *Mootorsõiduki* ekstensioon oleks siis “auto või mootorratas või buss jne”. Põhisõnavara sõnastikus defineerime enamasti intensiooni kaudu, ent üldmõistete juures (transport, juurvili jms) näitame ka ekstensiooni. Nii intensiooni kui ekstensiooni esitades katsume lähtuda prototüüpsusest, intensiooni puhul defineerida võimalikult prototüüpsete omaduste ja funktsioonide kaudu (*sekretär* – *inimene, kelle töö on tegeleda asutuse või ühingu asjaajamisega, näiteks kirjavahetuse ja telefonikõnedega*) ning ekstensiooni puhul loetleda tüüpilisemaid kategooria esindajaid (*kodulind* – *lind, keda inimesed kasvatavad, näiteks kana, hani või kalkun*).

Samasse tähendusvälja kuuluvate sõnade ühtlaseks kirjeldamiseks koostame sõnaraamatu mõistegruppide kaupa (nt loomad, linnud, kehaosad jne), mitte tähestiku järjekorras (nagu on sõnastik ise). Mõistegruppide eristamiseks lisame andmebaasis tähenduse juurde semantilise tüübi (näited 29, 30), mille määramisel tugineme Langemetsa (2010: 307) semantiliste tüüpide kirjeldusele.

(29) **kangelane**

1 [IN_OMADUS] inimene, kes on teinud midagi julget ja head ..

2 [IN_ROLL] kõige olulisem tegelane raamatus, filmis või näidendis ..

(30) **hiir**

1 [LOOM] väike loom, kellel on pikk saba ..

2 [ESE_INSTRU] vahend, mida inimene käega liigutab, et anda arvutile käske ..

Mõistegruppide kaupa koostamine võimaldab rakendada samasse leksikaalsesse rühma kuuluvate lekseemide definitsioonide puhul sarnast leksikograafilist malli, näiteks elukutsete juures alustada definitsiooni “inimene, kelle töö on ..”. Otsustasime seletuses vormi “töö” kasuks mõnevõrra loomulikuma sõnastuse “inimene, kelle tööks on ..” asemel, kuna üks meie põhimõtteid on kasutada võimalusel sõnade algvorme, et teha seletusi õppijale lihtsamaks. Samal põhjusel väldime keerulisemaid verbivorme, nagu umbisikulist tegumoodi (nt *lammas – loom, keda inimesed kasvatavad, et liha ja villa saada* vs. *loom, keda kasvatatakse, et liha ja villa saada*).

Mõistete seletamisel kasutame ka illustratsioonide abi. Näiteks substantiivide juures lisame illustratsioone selleks, et visualiseerida konkreetsetele objektidele viitavaid mõisteid (nt loomad, linnud), esitada arusaadavamalt meronüümia suhteid (nt puu – juur, tüvi, oks, leht) ja ka teatud polüseemsete sõnade paremaks kirjeldamiseks (nt kitse juurde paneme nii metskitse kui kodukitse pildi). Eesmärgiks seatud läbipaistvuse printsiipi toetab lühenditest hoidumine, seega kasutame illustratsioonidele osutamiseks viidet *vaata pilti* (*vt pilti* asemel).

3.3. Vormi- ja sõnamoodustuseos

Ülle Viks (2008: 256) on välja toonud kolm eestikeelsete sõnade morfoloogiakirjete standardit: vormipõhine kirje (sõna kõik põhivormid ja muuttüüp), tüvepõhine kirje (kõik erinevad tüvevariandid ja muuttüüp) ja tüvemuutuste-põhine kirje (olulisi tüvemuutusi näitavad vormid ilma muuttüübita). Seejuures osutab autor, et just vormipõhine kirje on kasutajale mugavam ja sobib paremini nõrgema keeleoskuse puhul, sest kirjes on kõik sõnavormide moodustamiseks vajalikud põhivormid välja kirjutatud (*ibid.*).

Üheks oluliseks küsimuseks morfoloogiliste vormide esitusele õppesõnastikes on ka see, kas on otstarbekam esitada ainult sagedamini kasutatavad vormid või kõik lubatavad. Heiki-Jaan Kaalep ja Jaan Mikk (2008: 797) on leidnud, et kui anda õpilastele vaid sagedasemad vormid, siis oleks info aktiivse morfoloogia kohta reeglite mõttes puudulik ja ebasüsteemiline ning sõnamuutmissüsteemi omandamine hoopis raskem.

Eesti keele põhisõnavara sõnastikus on vormimoodustuse info esituse aluseks Viksi (2000) morfoloogiasüsteem. Paberversioonis anname käändsõnadel kolm esimest vormi ainsuses ja mitmuses, substantiividel toome lisaks välja lühikese sisseütleva vormi (näited 31, 32); pöördõnadel primaarsed (vajadusel ka sekundaarsed) põhivormid. Omadus- ja määrsõnadel näitame sõnamoodustuse osas ka võrdlusastmeid, arvsõnadel järgarve. Elektroonilises versioonis saab kasutaja soovi korral avada sõna täieliku muuteparadigma: käändsõnadel 14 käänet ainsuses ja mitmuses, pöördõnadel nii isikulise kui ka umbisikulise tegumoe kõik pöördelised ja käändelised vormid. Sõnavormide esitusele arvestame erinevusi muutevormide kasutussageduses (vt ka Kaalep 2009, 2010).

Michael Rundell (2008: 233) on täheldanud, et sõnamoodustusseoste esitusel väldib inglise keele õppeleksikograafia uuem suund liitvormide, tuletiste ja eri sõnaliikide koondamist tühe märksõna alla. Samuti on teised ruumi säästvad tavad, nagu tilde kasutamine peasõna asendamiseks näidetes ja sidekriipsuga sõna korduva osa asendamine, andmas teed uutele läbipaistvamatele strateegiatele.

Põhisõnavara sõnastikus näitame liitsõna osi ja sõnamoodustusseoseid. Liitsõnad, tuletised ja samuti eripärase esinemisega sõnavormid (nt *abielus*) esitame omaette iseseisvate märksõnadena. Sõnamoodustusseosed toome esile viidete abil, kasutades tuletusaluse juures viidet *saab moodustada* ja tuletise juures viidet *tuleb sõnast* (näited 31, 32).

- (31) **politsei** (*ainsus*: polits'ei, polits'ei, polits'eid; *mitmus*: polits'ei[d, polits'ei[de, polits'ei[sid] .. *saab moodustada* **politseinik**
- (32) **politseinik** (*ainsus*: polits'ein'ik, polits'einiku, polits'ein'ikku, polits'ein'ikku; *mitmus*: polits'einiku[d, polits'einik[e, polits'ein'ikk[e] .. *tuleb sõnast* **politsei**

3.4. Süntagmaatilised seosed

Eesti keele põhisõnavara sõnastikus on süntagmaatiliste seoste puhul eesmärgiks esitada (korpustest lähtuvalt) sagedamaid reksioonistruktuure ja kollokatsioone.

Nüüdisaegsemates inglise keele õppesõnastikes (OCDSE, MCD) ei tehta ranget vahet grammatilistel ja leksikaalsetel kollokatsioonidel (nii, nagu tehti varasemates inglise keele sõnaraamatutes, nt BBI sõnaraamatus (Benson jt 1997)). Süntagmaatiliste seoste kirjeldamisel lähtutakse eelkõige sõnaliigist ja sellele omastest laiendusvõimalustest (näited 33, 34).

- (33) **punish** *verb*
 ADV. severely | justifiably, justly | unfairly | accordingly, duly *Those who had opposed the court were duly punished.*
 VERB+PUNISH **want to** | **try to** He was trying to punish her for deserting him all those years ago. | **be designed to** Damages are not designed to punish the person in breach, but to compensate for the loss sustained.
 PREP. **by** Never punish children by making them to hungry. **for** They will be severely punished for their crimes. **with** Offenders will be punished with a £1000 fine.
 (OCDSE)
- (34) **punish** V make someone suffer for doing something wrong or illegal
 adv+V severely **harshly, heavily, severely** He was caught trying to break out of prison and he was severely punished. ..
 V+n person **criminal, culprit, murder, offender, perpetrator, wrongdoer** The key question to ask is whether punishing offenders actually reduces crime. ..

V+for illegal act **contempt, crime, offence** It is vitally important that, as well as being punished for their crimes, fraudsters are deprived of their criminal gains. .. (MCD)

Eesti keele põhisõnavara sõnastikus näitame vaate selguse huvides rektsioonistruktuure ja leksikaalseid kollokatsioone eraldi plokkidena.

Rektsioonistruktuuride esitusel toetume valentsiteooria (Herbst jt 2007, Apresjan 1995: 119–163) põhimõtetele. Rektsioone esitame võimalikult lihtsal kujul, kirjutades välja nii käändeküsimused ja kaassõnad kui ka infinitiivid ja infinitiivide käändelised vormid. Igale rektsioonistruktuurile järgneb selle kasutust illustreeriv lause.

Sõnaliigiti toome välja järgmised rektsioonistruktuurid (teoreetiliseks lähtealuseks on EKG 1993: 8, Rätsep 1978: 64, Langemets jt 2005: 91–93, Kerge 2000: 18–19; verbi objektirektsiooni puhul ka Vaiss 2004: 5, Rätsep 1978: 223):

- substantiiv → käände- (usk *kellesse-millesse*), kaassõna- (viha *kelle-mille vastu*) ja tegevusnimerektsioon (tahe *mida teha*);
- adjektiiv → käände- (kindel *kelles-milles*), kaassõna- (kade *kelle-mille peale*) ja tegevusnimerektsioon (julge *mida tegema*);
- verb → objekti- (toetama *keda-mida*), käände- (tutvuma *kellega-millega*), kaassõna- (võitlema *kelle-mille vastu*), tegevusnime- (tahtma *mida teha*, jätma *mida tegemata*), lausungirektsioon (ütleva, *et*) ja üldine asendusrektsioon (sõitma *kust kuhu*);
- adverb → käänderektsioon (erinevalt *kellest-millest*);
- kaassõna → käänderektsioon (peale *kelle-mille*, peale *keda-mida*);
- kvantor → käänderektsioon (rühm *keda-mida*).

Leksikaalseid kollokatsioone esitame kollokatsiooni põhja sõnaartiklis (näidetes alla joonitud) ja rühmitame vastavalt allpool loetletud kollokatsioonitüüpidele. Kollokaadid koondame alarühmadesse ning lisame näitelause. Leksikaalsete kollokatsioonide esitusel toome sõnaliigiti järgmised kollokatsioonitüübid¹¹ (teoreetiliseks lähtealuseks on EKG 1993: 114–149, Kerge 2000: 22–44, EE-VN 1997: 23–24):

- substantiiv → adjektiiv ja substantiiv (*raske haigus, tõsine haigus*), substantiiv ja substantiiv (*haiguse kulg*), substantiiv ja verb, kus substantiiv esineb sihitise funktsioonis (*sigu kasvatama*), substantiiv ja verb, kus substantiiv esineb aluse funktsioonis (*lind lendab*);
- adjektiiv → adjektiiv ja adverb (*väga suur*);
- adverb → adverb ja adverb (*päris hästi*);
- verb → verb ja adverb (*kõvasti pingutama*), verb ja adjektiiv (*hea välja nägema*).

Järgnevalt illustreerime kavandatavat rektsioonistruktuuride (näide 35) ja kollokatsioonide esitust (näide 36) verbi *aitama* ja substantiivi *abielu* näitel.

(35) **aitama**

1 abiks olema; kellegi tööd lihtsamaks muutma

- keda-mida *Õpetaja aitab õpilast*.
- kellel + mida teha *Aitan sõbral korterit remontida*.

- 2** kasulikku mõju avaldama
- keda-mida *See rohi aitas mind.*
  - mille vastu *Soe tee aitab gripi vastu.*

- 3** piisama
- millest *Aitab magamisest!*
  - milleks + millest *Linnaga tutvumiseks aitab paarist tunnist.*

(36) **abielu**

mehe ja naise seaduslik liit

- õnnelik, õnnetu abielu *Neil oli õnnelik abielu.*
- abielu sõlmima *Noor naine sõlmis abielu vanema mehega.*
- abielu lahutama *Mari ja Mart lahutasid abielu.*

3.5. Leksikaalsemantilised suhted

Leksikaalsemantilistest suhetest esitame sünonüüme, antonüüme ja paronüüme, näidates neid ainult märksõnastiku piires. Viited kirjutame pikalt välja ja esitame sõnaartikli päise või tähenduse juures: *sama mis* sünonüümide puhul (näide 37), *vastand* antonüümide puhul (näide 38) ja *ei ole sama mis* paronüümide puhul (näide 39).

(37) **õpetaja** .. *sama mis* pedagoog

(38) **suur** .. *vastand* väike

(39) **maks** .. *ei ole sama mis* makse

4. Kokkuvõte

Analüüs näitas, et eesti keele kui teise keele õppeleksikograafias on traditsiooniliselt pööratud rohkem tähelepanu vormimoodustuse esitusele, jättes teised infoüksused (sõnamoodustusinfo, süntagmaatilised seosed ning leksikaalsemantilised suhted) kõrvale või esitades neid implitsiitselt. Seega saab uuritud sõnastikud tüpoloogiliselt liigitada pigem passiivseteks, mis toetavad kasutajat eestikeelse teksti mõistmisel, mitte loomisel.

Eesti keele põhisõnavara sõnastiku projekti ülesanne on koostada aktiivne sõnaraamat, mis aitaks kasutajat eestikeelse teksti moodustamisel. Sõnastiku koostamise peamised põhimõtted on korpuspõhisus, kasutussageduse järgimine ja metakeele läbipaistvus. Et toetada kasutajat eestikeelse teksti loomisel, näitame põhisõnavara sõnastikus eksplitsiitselt lisaks vormimoodustusinfole ka sõnamoodustusinfot, süntagmaatilisi seoseid ja leksikaalsemantilisi suhteid. Info ühtlasemaks esituseks koostame sõnaraamatu mõistegruppide kaupa ning mõistete paremaks näitlikustamiseks kasutame ka illustratsioone.

Artiklis tutvustatud põhimõtete järgimine hõlbustab vajaliku info leidmist sõnaraamatust, aitab keeleõppijal märksõnaga seotud infot süsteemselt omandada ja leksikograafil näitematerjali struktureerida.

Viidatud kirjandus

- Апресян 1995 = Апресян, Ю. Д. 1995. Избранные труды, том I. Лексическая семантика: синонимические средства языка. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Восточная литература.
- Апресян jt 2006 = Апресян, В. Ю.; Апресян Ю. Д. и др. 2006. Языковая картина мира и системная лексикография. Москва: Языки славянских культур.
- Atkins, B. T. Sue; Rundell, Michael 2008. The Oxford Guide to Practical Lexicography. Oxford: Oxford University Press.
- Benson, Morton 1989. The Structure of the Collocational Dictionary. – International Journal of Lexicography, 2, 1–4. doi:10.1093/ijl/2.1.1
- Benson, Morton 1990. Collocations and General-purpose Dictionaries. – International Journal of Lexicography, 3, 23–34. doi:10.1093/ijl/3.1.23
- Benson, Morton; Benson, Evelyn; Ilson, Robert F. 1997. The BBI Dictionary of English Word Combinations. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Denissov, Morokovkin 1978 = Денисов, П. Н.; Морковкин, В. В. (Ред.) 1978. Учебный словарь сочетаемости слов русского языка. Москва: Русский язык.
- Dubištinskij 2009 = Дубичинский, В. В. 2009. Лексикография русского языка. Москва: Наука и Флинта.
- EE-VN 1997 = Eesti-vene sõnaraamat. 1. A–J. 1997. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Ehala, Martin; Saarso, Kristi; Vare, Silvi; Õispuu, Jaan (Koost.) 1997. Eesti keele suhtluslävi. Kultuurikoostöö Nõukogu. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- EKG 1993 = Erelt, Mati; Kasik, Reet; Metslang, Helle; Rajandi, Henno; Ross, Kristiina; Saari, Henn; Tael, Kaja; Vare, Silvi 1993. Eesti keele grammatika II. Süntaks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Erelt, Mati; Erelt, Tiiu; Ross, Kristiina 2007 [1997]. Eesti keele käsiraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EVÕ = Eesti-vene õppesõnastik. 1984. G. Kaarma, I. Külmoja, T. Lagle, H. Leemets, A. Linnas, A. Õim (Koost.). Tallinn: Valgus.
- Herbst, Thomas; Götz-Votteler, Katrin (Eds.) 2007. Valency: Theoretical, Descriptive and Cognitive Issues. Trends in Linguistics. Studies and Monographs, 187. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
- Hupel, A. W. 1780. Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte, den revalschen und doerptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuche. Herausgegeben von August Wilhelm Hupel. Riga und Leipzig.
- Ilves, Marju 2008. Algaja keelekasutaja. A2-taseme eesti keele oskus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Jaamits, Kadri 2004. Leksikaalsetest kollokatsioonidest soome ja eesti keeles. Magistritöö. Tartu ülikool, filosoofiateaduskond, läänemeresoome keelte õppetool. Tartu: Tartu Ülikool.
- Kaalep, Heiki-Jaan 2009. Kuidas kirjeldada ainsuse lühikest sisseütlevat kasutamismehhanismiga kooskõlas? – Keel ja Kirjandus, 6, 411–425.
- Kaalep, Heiki-Jaan 2010. Mitmuse osastav eesti keele käändesüsteemis. – Keel ja Kirjandus, 2, 94–112.
- Kaalep, Heiki-Jaan; Mikk, Jaan 2008. Põhikooli ainesõnastikud. – Keel ja Kirjandus, 10, 790–803
- Kaalep, Heiki-Jaan; Muischnek, Kadri 2002. Eesti kirjakeele sagedussõnastik. Tartu.
- Kaasik, Ülo; Tuldava, Juhan; Villup, Astrid; Ääremaa, Kuldev 1976. Eesti ilukirjandusproosa autorikõne sõnavormide sagedussõnastik. – Keelestatistika. Tartu Ülikooli toimetised, 377. Tõid keelestatistika alalt, 1. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 107–153.
- Kaasik, Ülo; Tuldava, Juhan; Villup, Astrid; Ääremaa, Kuldev 1977. Eesti tänapäeva ilukirjandusproosa autorikõne lekseemide sagedussõnastik. – Keelestatistika. Tartu Ülikooli toimetised, 413. Tõid keelestatistika alalt, 2. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, 5–140.

- Kallas 2003 = Каллас, Елена 2003. Эстонско-русская лексикография - 150 лет. – Таллинн, 1–2, 173–178.
- Karlsson, Fred 2002. Üldkeeleteadus. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Kerge, Krista 1996. Funktsionaalse keeleoskuse taseme määramine. Tallinn: Haridusministeerium.
- Kerge, Krista 2000. Eesti süntaks võõrkeeleõppe praktikule. Tallinn: TEA Kirjastus.
- Kuusik, Timotheos 1916. Keeletark. Eestlastele vene keele õppimiseks ja pruukimiseks igapäevases elus. Venelastele eesti keele õppimiseks ja pruukimiseks igapäevases elus. Revel.
- Käbin, Tiido; Pekarsky, Nikander 1923. Eesti-vene sõnastik grammatiliste vormide näitamiseks. Narva.
- Langemets, Margit 2003. Kas ükskeelne või kakskeelne sõnaraamat? – Margit Langemets, Heete Sahkai, Maria-Maren Sepper (Toim.). Toimiv keel I. Tööd rakenduslingvistika alalt. Eesti Keele Instituudi toimetised, 12. Tallinna Pedagoogikaülikool, Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 151–177.
- Langemets, Margit; Mägedi, Merike; Viks, Ülle 2005. Süntakiline info sõnastikus. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, 1, 71–98.
- Langemets, Margit 2010. Nimisõna süstemaatiline polüseemia eesti keeles ja selle esitus eesti keelevaras. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Laur, Mall 1998. Esimene verstepost. Eesti keele suhtluse algtase. Tallinn: REKK.
- Lunin 1853 = Эстонско-русский словарь, составленный по Гупелю Иваномъ Лунинымъ. 1853. Дерптъ.
- MED = Rundell, Michael (Ed-in-Chief) 2002. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. Oxford: Macmillan Education.
- MCD = Rundell, Michael (Ed-in-Chief) 2010. Macmillan Collocations Dictionary for Learners of English. Oxford: Macmillan Education.
- Muischnek, Kadri 2006. Verbi ja noomeni püsiühendid eesti keeles. Dissertationes philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis, 17. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Neumann, Mihkel 1925. Eesti-Wene sõnaraamat. M. Neumanni süstemaatilised sõnaraamatud. Tallinn.
- OALD = Oxford Advanced Learner's Dictionary. 2005. Oxford: Oxford University Press.
- OCDSE = Oxford Collocations Dictionary for Students of English. 2002. Oxford: Oxford University Press.
- Palikova 2007 = Паликова, Оксана 2007. Двухязычный словарь и функционально значимые связи слова. Dissertationes philologiae slavicae Universitatis Tartuensis, 18. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda.
- Pool, Raili 1999. Eesti keele verbirektsioone. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Pärn, Hele; Simm, Leeni 1989. Eesti keele baassõnastik = Базовый словарь эстонского языка. Tallinn: Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Raag, Raimo 1987. Basic Estonian Vocabulary. 1. Uppsala: Finsk-ugriska institutionen.
- Rundell, Michael 2008. Recent Trends in English Pedagogical Lexicography. – T. Fontenelle (Ed.). Practical Lexicography. A Reader. Oxford: Oxford University Press.
- Rätsep, Huno 1978. Eesti keele lihtlausete tüübid. Tallinn: Valgus.
- Sahkai, Heete 2008. Konstruktsioonipõhine keelemudel ja sõnaraamatumudel. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, 4, 171–186.
- Siepmann, Dirk 2005. Collocation, Colligation and Encoding Dictionaries. Part I: Lexicological Aspects. – International Journal of Lexicography, 18, 409–443. [doi:10.1093/ijl/ecio42](https://doi.org/10.1093/ijl/ecio42)
- Siepmann, Dirk 2006. Collocation, Colligation and Encoding Dictionaries. Part II: Lexicographical Aspects. – International Journal of Lexicography, 19, 1–39. [doi:10.1093/ijl/ecio51](https://doi.org/10.1093/ijl/ecio51)
- Stalnuhhin, Mihhail; Välja, Ene 1998. Eesti-vene õppesõnastik: 10 800 sõna. Narva: ELMi.

- Svensén, Bo 2009. A Handbook of Lexicography. The Theory and Practice of Dictionary-Making. Cambridge: Cambridge University Press.
- Šmeljova 1989 = Шмелёва, Е. Я. 1989. О базовом учебном словаре русского языка. – Русский язык в национальной школе, 10, 3–9.
- TEA 2001 = Mägi, Ruth; Raudvere, Koidu; Vaba, Mari (Koost.) 2001. Eesti keele raskete sõnade sõnaraamat: kuidas sõnu õigesti kirjutada ja kasutada? Tallinn: TEA Kirjastus.
- TEA 2008 = Koit, Kristi; Kütt, Anne; Maandi, Elo; Mets, Mari; Mägi, Ruth; Sagen, Aule jt (Koost.) 2008. TEA koolisõnastik: eesti keel. Tallinn: TEA Kirjastus.
- Thorndike, Edward Lee 1991. The Psychology of the School Dictionary. – International Journal of Lexicography, 4, 15–22. [doi:10.1093/ijl/4.1.15](https://doi.org/10.1093/ijl/4.1.15)
- Tihhonov 2001 = Комплексный словарь русского языка. 2001. Под ред. А. Н. Тихонова. Москва: Русский язык.
- Vaiss, Natalia 2004. Eesti keele aspekti väljendusvõimalusi vene keele taustal. Magistritöö. Tallinna Pedagoogikaülikool, filoloogiateaduskond, eesti filoloogia osakond. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.
- Vende, Kullo 2010. Краткий эстонско-русский словарь для изучающих эстонский язык: первая тысяча эстонских слов = Eesti-vene sõnastik algajale eesti keele õppijale. Esimesed tuhat sõna. Tallinn: TEA Kirjastus.
- Viks, Ülle 2000. Eesti keele avatud morfoloogiamudel. – Tiit Hennoste (Toim.). Arvutuslingvistikalt inimesele. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised, 1. Tartu: Tartu Ülikool, 9–36.
- Viks, Ülle 2001. Muuttüübid eesti sõnastikes. – Leksikograafiaseminar “Sõna tänapäeva maailmas”. Leksikograafiline seminaari “Sanat nykymaailmassa”. Eesti Keele Instituudi toimetised, 9. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 157–185.
- Viks, Ülle 2008. Eesti-X-keele sõnastik ja grammatika. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, 4, 247–261.
- VVS = Viks, Ülle 1992. Väike vormisõnastik I. Sissejuhatus & grammatika. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia.
- VVÕS = Väike eesti-vene ja vene-eesti vormiõpetussõnastik. 2008. Vladimir Bašurov (Koost.). Tallinn: Vegstorm.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1869. Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. St. Peterburg: Kaiserliche Akademie der Wissenschaften.
- ÕpÕS = Erelt, Tiiu; Leemets, Tiina 2004. Õpilase ÕS. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Jelena Kallas (Eesti Keele Instituut) on eesti keele põhisõnavara sõnastiku töörühma juht. Põhilised uurimisvaldkonnad: kontrastiivne leksikoloogia, leksikograafia, eesti keele kui teise keele õpetamise meetodika.

jelena.kallas@eki.ee

Maria Tuulik (Eesti Keele Instituut) on eesti keele põhisõnavara sõnastiku töörühma liige. Põhilised uurimisvaldkonnad: leksikograafia, leksikaalne semantika, tekstilingvistika.

maria.tuulik@eki.ee

THE BASIC DICTIONARY OF ESTONIAN: THE HISTORICAL CONTEXT AND THE PRINCIPLES OF COMPILATION

Jelena Kallas, Maria Tuulik

Institute of the Estonian Language

The paper describes in an historical perspective what kind of information is presented in entries of Estonian–Russian learners’ dictionaries on the level of morphology, word formation, syntagmatic relations and lexico-semantic relations. To achieve the aim of the study nine learners’ dictionaries, which were published during the last 160 years, were investigated.

The analysis of the Estonian–Russian learners’ dictionaries indicated that dictionary compilers provide dictionary users mostly with information about inflectional formation and the Russian equivalent; meanwhile, information about word formation, syntagmatic and lexico-semantic relations is neglected or presented implicitly. For this reason, analyzed dictionaries can be classified mostly as passive dictionaries (i. e. for understanding of texts). On the other hand, learners’ dictionaries meant for speakers of Estonian as a first language provide much more information concerning inflectional formation, word formation, synonyms, antonyms, paronyms—all of which is presented explicitly. The information on syntagmatic relations is presented mostly implicitly by means of examples at the level of phrases, clauses and sentences.

The analysis revealed that there is a need to elaborate new format for explicit presentation of word formation, syntagmatic and lexico-semantic information in learners’ dictionaries of Estonian Language as a Second Language. In order to achieve this goal and in view of positions taken by modern theoretical lexicography on what kind of information should explicitly be presented in a production dictionary, the authors elaborated the basic principles of compilation of the corpus-based productive Basic Dictionary of Estonian. This dictionary will supply users with pronunciation, emotional valence, inflectional, word formation information, government structures, lexical collocations, idioms, synonyms, antonyms and paronyms. The usage of government structures, lexical collocations and idioms will be illustrated by means of example sentences.

Keywords: learner’s dictionary, morphology, word formation, syntagmatic relations, lexico-semantic relations, Estonian as a second language